

AZ ERDÉLYI RÓMAI KATOLIKUS
PÜSPÖKI SZÉK BETÖLTÉSÉNEK
VITÁJA A XVII. SZÁZADBAN

ÍRTA

JAKAB ANTAL

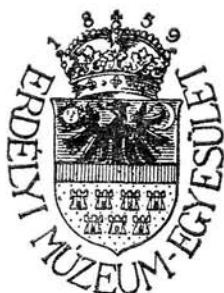
KOLOZSVÁR, 1944

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

AZ ERDÉLYI RÓMAI KATOLIKUS
PÜSPÖKI SZÉK BETÖLTÉSÉNEK
VITÁJA A XVII. SZÁZADBAN

ÍRTA

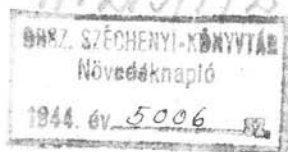
JAKAB ANTAL

KOLOZSVÁR, 1944

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

Különlenyomat
az ERDÉLYI MÚZEUM
1944. évi 1—2. füzetéből

Annak a nagy jogi vitának, amelyet a római Szentszék a bécsi császári udvarral a magyar király főkegyúri jogai fölött az egész XVII. századon át folytatott, volt egy általános egyházjogi, teoretikus része, amely a magyar király főkegyúri jogának eredetére és terjedelmére vonatkozott. Volt egy elindító és ébrentartó oka. A török hódoltság alatt sinylődő magyar püspökségek helyzete. És volt az egész kérdés-körnek egy különleges színe, az erdélyi püspöki szék betöltésének vitája.

Az első kérdés tisztázása máig sem végleges. Általában megegyeznek a jogászok abban, hogy Szent István és közvetlen utódai az alapítás jogán a nyugaton is meglévő és „Eigenkirche“ néven ismert gyakorlat szerint maguk nevezték ki a püspököket. Az investitura harcok után a magyar püspököket is a káptalanok választották. A rezervációk idején a püspökségeket a pápák szabadon adományozták, de meg szokták kérdezni a királyokat, és kívánságaikat is szívesen teljesítették.

A bécsi udvar XVII. századi felfogása minden gyakorlattól eltért. Verböczyre hivatkozva, azt bizonyították, hogy Zsigmond király a konstanci zsinaton pápai bullát kapott, amely a magyar királyoknak püspökjelölési és kinevezési jogot biztosít. Bár ennek a bullának a zsinat iratai között nyoma sem található, a magyar királyok ezidőtől kezdve a püspököket nemcsak jelölték, bemutatták a Szentszéknek kinevezésre, hanem ki is nevezték. A királyi kinevező iratok az általános egyházjogtól eltérőleg olyan kifejezéseket (eligimus, conferimus, mandamus, donamus) használtak, amelyek a püspöki javadalmak betöltésében csak a Szentszéknek illették meg, mintegy jelezve, hogy jogász nyelven az egész „canonica missio“, vagyis a személy megjelölése, a hivatali cím adományozása és a birtokba való bevezetés a királyra tartozik. A Szentszéknek ezek szerint az apostolok utódainak kiválasztásában nem marad más szerepe, mint tudomásul venni a püspökség betöltését és engedélyt adni a püspökké szenteléshez.

Bár a Szentszék a Consistorialis aktáiban a királyi kinevezést (nominatio) mint szokásos jogi kifejezést maga is használta, a kinevezési bullákban mindig hangsúlyozta, hogy a királyi kinevezésen csak a személy megjelölését, bemutatását (praesentatio) érti és a püspökséget valójában a Szentszék adományozza, vagyis az „institutio canonica“-t semmilyen címen senkinek sem engedi át.

mal, a püspöki palotát és javadat, egyelőre ideiglenesen, lefoglalja. Az 1556. évi szászsebesi országgyűlés a püspöki birtokokat véglegesen elkobozza, s még ugyanabban az évben a kolozsvári országgyűlés az ország és királyné kiadásaira a káptalanok, konventek és prépostságok vagyonát is elveszi.¹ Az 1588. évi medgyesi országgyűlés kitiltja a szerzeteseket, és megvonja tőlük a vagyonszerzési jogot. Hasonló értelemben határoz az 1601-i országgyűlés is a püspökre vonatkozólag. Időközben az erdélyi fejedelmek érdemek megjutalmazására egyházi birtokokat is adományoznak a nemeseknek, s így szélesebbkörű lett az anyagi érdek egy püspök kinevezésével szemben.²

A harmadik tényező az, hogy az erdélyi fejedelemség külön élete a reformáció idejével is egybeesik. Annak arányai és következményei közismertek. Senki sem csodálkozik azon, hogy a számban jóval alul maradt katolikusokat belső dolgaikban is lehetett törvényekkel korlátozni. Tudtak Rómában arról, hogy az előbb már érintett 1556. évi szászsebesi, az 1601-i kolozsvári és az 1610-i besztercei országgyűlés határozatai szerint Erdélyben katolikus püspök nem tartózkodhatik. Számítottak intézkedéseikben arra, hogy a szerzetesekkel szemben is érzékenyek a más vallásúak és a medgyesi törvények.³

A negyedik tényező pedig az, hogy az erdélyi püspökök kinevezésekor 1527—1618 között a vita kezdetéig sem jogformai összhang, sem jogfolytonosság nem volt, sőt Erdélynek ezen időben rendes joghatósággal bíró püspöke is csak egy volt; az is mindössze három évig.

Szapolyai János király 1527-ben kinevezte ugyan STATILIO JÁNOST erdélyi püspöknek, de Statilio személyesen se tudta kijárni megerősítését Rómában. A Consistorialis kongregáció elvben hozzájárult, de a kinevezési bullát sohasem küldötte meg. Az állandóan követségben járó s szerénységgel meg nem vádolható Statilio a bécsi udvarban azt a kedves pletykát is terjesztette önmagáról, hogy ő az a bíboros, akit a pápa kinevezett, de nevét még titokban tartotta. A nagy álmokat szövő diplomata mégis püspöki rang nélkül halt meg.

1553-ban I. Ferdinánd császár BORNEMISSZA PÁLT Veszprémből áthelyezte az erdélyi püspökségre, de a pápai megerősítés semmit sem mond a kegyúri kinevezésről. Három év múlva a püspököt, mint a császár emberét Erdélyből kiutasították. Erdélyi püspöki címét haláláig, 1579-ig megtartotta.⁴

A katolikus Báthoryak, különösen Báthory István lengyel király, mindenképpen szerette volna visszaállítani az erdélyi püspökséget. Temérdek levelezésében, amelyet ezért a Szentszékkal folytatott, az előbb vázolt nehézségek valamilyen formában mind szerepelnek, de az a kérdés, hogy kit illet meg a püspök kinevezése, nem is merült fel.

¹ ErdOrszEml. I, 95, 119, 122—4. A tordai, 1544. évi határozatok uo. I, 481—2. Bochkor Mihály: *Az erdélyi katolikus autonómia*. Kolozsvár, 1911. I, 53.; Jakab Elek: *Kolozsvár története*. Bp., 1888. II, 104. felsorolja a kolozsvári országgyűlésen lefoglalt katolikus birtokokat; későbbi határozatok, ErdOrszEml. II, 15—6, 28.

² Veszely Károly: *Erdélyi egyháztörténelmi adatok*. Kolozsvár, 1860. I, 234.

³ A besztercei határozatokat l. ErdOrszEml. VI, 170.

⁴ Statilio megerősítése a vatikáni titkos levéltárban: Acta Camerarii sorozat, 3. köt. 144. IIb.; Bornemissza Pál megerősítése uo. Acta Vicecancellarii sorozat, 7. köt. 202b—203a.

A Szentszék állhatatosan tartotta ezt a tételt különösképpen a magyarországi helyzetre és gyakorlatra való tekintettel, mert az osztrák császárok mint magyar királyok főkegyúri jogaikkal visszaéltek. Megüresedett püspökségekre, az esztergomi érsekséget sem véve ki, évtizedeken át nem neveztek ki püspököket és javadalmaikat állami célokra használták. A kinevezett püspökök közül pedig sokan megelégedtek éppen a helytelen magyarázattal miatt a királyi kinevezéssel. Joghatóságot gyakoroltak a pápai megerősítés előtt, vagy megelégedve azzal, hogy az országgyűlés tagjai és titkos tanácsosok lehetnek, a javadalmat élvezték, de a hívekkel nem törődtek, sem pápai megerősítést nem kértek.

Vitatkozások idején a magyarországi püspökségek jórésze a török uralom alatt pusztult. Az ilyen püspökségekre kinevezett főpapok nem is gondoltak arra, hogy életük veszélyeztetésével székhelyükre menjenek. Választott, vagy tituláris püspököknek hívták magukat és megelégedtek világi hivatalokkal s állandó keserűséget okoztak véle a hívekért aggódó Szentszéknek.

Az erdélyi püspöki szék betöltésének jogát a császári udvarral vitatni meg éppen különleges okai voltak a Szentszéknek. Legyen szabad röviden, adatszerűleg, az összefüggés érdekében a legszükségesebb és ismert történelmi tényezőket felvázolnom.

Az első, hogy a mohácsi vést után Erdély Szapolyai János király alatt Magyarországtól különvált és a XVII. század végéig erős török befolyás mellett külön is maradt. A Magyarországgal való egyesülést komolyabban kétszer próbálták meg. Fráter György erdélyi kancellár figyelmes előkészítésével 1551-ben és Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek Rudolf császár javára történt lemondásakor 1598-ban. Mindkét esetben a császári hadseregek és vezetők magatartásán múlt, hogy csak néhány, de dúlásoktól és pusztításoktól nehéz esztendőig tartott a próba. A törökkel szemben túlságosan gyengék, az erdélyiekkel szemben kíméletlenül kemények voltak. Az első kísérletnek Castaldo, a vérengző tábornok szomorú emléke maradt az erdélyiek szívében. A második próbának 1598—1605, alig hét esztendő alatt 13 uralomváltás; háromszor visszatérő fejedelem, guberniumok, gubernátorok, Mihály havasalföldi vajda és minden, ezekkel járó nyomorúság lett az elfelejtethetetlen történelmi lecke. Mindkettőnek maradt, a leszerepelt katolikus császár miatt, elég nagy katolikusellenes íze is. A végleges egyesülés 1685-ben, Buda felszabadulása előtt kezdődött el. Tekintélyesebb erővel, a törökök feletti harci sikerekkel és nagyobb kímélettel nyomultak előre Erdélyben a császári seregek. A végleges megszilárdulás így is csak a századfordulón innen következett be. Ezek szerint a vitatkozás idején a császárnak Erdély fölött polgári joghatósága nem volt.

A második tényező is Erdély külön életével van összefüggésben. Buda elfoglalása után a török Szapolyai János özvegyét és a gyermek János Zsigmondot uralkodóként Erdélybe küldi. Nem sokkal később meghal Statilio János erdélyi püspök. Izabella, hogy lakása és jövődelme legyen, hallgat tanácsadóira, él az önként jelentkező alkalom

mal, a püspöki palotát és javadat, egyelőre ideiglenesen, lefoglalja. Az 1556. évi szászsebesi országgyűlés a püspöki birtokokat véglegesen elkobozza, s még ugyanabban az évben a kolozsvári országgyűlés az ország és királyné kiadásaira a káptalanok, konventek és prépostságok vagyonát is elveszi.¹ Az 1588. évi medgyesi országgyűlés kitiltja a szerzeteseket, és megvonja tőlük a vagyonszerzési jogot. Hasonló értelemben határoz az 1601-i országgyűlés is a püspökre vonatkozólag. Időközben az erdélyi fejedelmek érdemek megjutalmazására egyházi birtokokat is adományoznak a nemeseknek, s így szélesebbkörű lett az anyagi érdek egy püspök kinevezésével szemben.²

A harmadik tényező az, hogy az erdélyi fejedelemség külön élete a reformáció idejével is egybeesik. Annak arányai és következményei közismertek. Senki sem csodálkozik azon, hogy a számban jóval alul maradt katolikusokat belső dolgaikban is lehetett törvényekkel korlátozni. Tudtak Rómában arról, hogy az előbb már érintett 1556. évi szászsebesi, az 1601-i kolozsvári és az 1610-i besztercei országgyűlés határozatai szerint Erdélyben katolikus püspök nem tartózkodhatik. Számítottak intézkedéseikben arra, hogy a szerzetesekkel szemben is érzékenyek a más vallásúak és a medgyesi törvények.³

A negyedik tényező pedig az, hogy az erdélyi püspökök kinevezésekor 1527—1618 között a vita kezdetéig sem jogformai összhang, sem jogfolytonosság nem volt, sőt Erdélynek ezen időben rendes joghatósággal bíró püspöke is csak egy volt; az is mindössze három évig.

Szapolyai János király 1527-ben kinevezte ugyan STATILIO JÁNOST erdélyi püspöknek, de Statilio személyesen se tudta kijárni megerősítését Rómában. A Consistoriális kongregáció elvben hozzájárult, de a kinevezési bullát sohasem küldötte meg. Az állandóan követségben járó s szerénységgel meg nem vádolható Statilio a bécsi udvarban azt a kedves pletykát is terjesztette önmagáról, hogy ő az a bíboros, akit a pápa kinevezett, de nevét még titokban tartotta. A nagy álmokat szövő diplomata mégis püspöki rang nélkül halt meg.

1553-ban I. Ferdinánd császár BORNEMISSZA PÁLT Veszprémből áthelyezte az erdélyi püspökségre, de a pápai megerősítés semmit sem mond a kegyúri kinevezésről. Három év múlva a püspököt, mint a császár emberét Erdélyből kiutasították. Erdélyi püspöki címét haláláig, 1579-ig megtartotta.⁴

A katolikus Báthoryak, különösen Báthory István lengyel király, mindenképpen szerette volna visszaállítani az erdélyi püspökséget. Temérdek levelezésében, amelyet ezért a Szentszékkal folytatott, az előbb vázolt nehézségek valamilyen formában mind szerepelnek, de az a kérdés, hogy kit illet meg a püspök kinevezése, nem is merült fel.

¹ ErdOrszEml. I, 95, 119, 122—4. A tordai, 1544. évi határozatok no. I, 481—2. Bochkor Mihály: *Az erdélyi katolikus autonómia*. Kolozsvár, 1911. I, 53.; Jakab Elek: *Kolozsvár története*. Bp., 1888. II, 104. felsorolja a kolozsvári országgyűlésen lefoglalt katolikus birtokokat; későbbi határozatok, ErdOrszEml. II, 15—6, 28.

² Veszely Károly: *Erdélyi egyháztörténelmi adatok*. Kolozsvár, 1860. I, 234.

³ A besztercei határozatokat l. ErdOrszEml. VI, 170.

⁴ Statilio megerősítése a vatikáni titkos levéltárban: Acta Camerarii sorozat, 3. köt. 144. IIb.; Bornemissza Pál megerősítése no. Acta Vicecancellarii sorozat, 7. köt. 202b—203a.

1597-ben, amikor Báthory Zsigmond és Rudolf császár között a tárgyalások Erdély átadásáról már befejezés előtt álltak, Báthory Zsigmond kinevezte erdélyi püspökké a császár szándékainak megfelelően NÁPRÁGI DEMETERT. A Szentszék 1600. január hó 7-én tartott Consistoriális ülésén Náprági Demetert Báthory Zsigmondnak mint Erdély fejedelmének kinevezése alapján megerősítette, de mire a kinevezési bulla elküldésére gondolhattak volna, teljes volt a fejtelenség Erdélyben és a püspököknek is menekülnie kellett.⁵

Fentiek alapján egy erdélyi püspök kinevezésének akadályait így lehetne összefoglalni:

1. Céltalan a kinevezés, mert országgyűlési határozatok tiltják ki a püspököt Erdélyből.

2. Ha a törvények mellett még el is néznék, nagyon kényes dolog, mert a fejedelem és a nemesek a püspök kinevezését egyértelműnek tartanák a kezükben lévő birtokok visszakövetelésével.

3. A püspök kinevezését a császár részéről illetéktelen beavatkozásnak tartaná és rossznéven venné az erdélyi fejedelem, de nem nézne el a császár befolyását a török porta sem.

4. A császár, mint magyar király a püspök kinevezési kegyúri jogát Erdély esetében nem gyakorolta, legalább is az utolsó száz évben.

Ebből a történelmi érdek-hálózatból bontakozik ki az erdélyi püspökség betöltésének jogi vitája. A kérdés nem ismeretlen az irodalomban. Hogy csak egyet-kettőt említsek, FRANKÓI VILMOS már a vatikáni titkos levéltár adatait is felhasználta, sőt gazdag okmánytárt is tett közzé. Az egész kérdést összefogó munkájában ismételtlen utal Erdélyre, mint a vita legkényesebb pontjára. Alig két évvel ezelőtt GALLA FERENC, a szorgalmas római levéltár-kutató, egy részletkérdésben ízelítőt ad a Propaganda Fide levéltár adataiból is.⁶

Az a szerencse jutott számomra, hogy a kérdést a római levéltárak alapján vázlatosan bár, de teljes egészében bemutatathatom. Az adatok nagy része a Propaganda Fide-nek, csak nemrég, 1926-ban megnyitott levéltárából került elő s néhol meglepetést is szerez a történészeknek.

Ami most már a kérdést illeti, az 1601-ben Erdélyből kiutasított Náprági Demeter erdélyi püspöki címét 1605-ig megtartotta. 1605–1618-ig az erdélyi püspöki címet senki sem viselte. Ettől kezdve a császár mint Magyarország királya az ottani szokáshoz hasonlóan, már csak azért is, hogy Erdélyhez való jogát kihangsúlyozza, 1695-ig összesen tizenegy püspököt nevezett ki az erdélyi püspöki címre.⁷

A legelső választott püspök SZENTANDRÁSY ISTVÁN, származási helye után CSÍKY ISTVÁN néven ismeretes. A csíkszéki ifjú Bécsben és

⁵ Náprági megerősítése uo. Acta Vicec. 14. köt. 45b.

⁶ Frankói Vilmos: *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*. Bp., 1895; *Oklevéltár a kegyúri jog történetéhez*. Bp., 1899. — Galla Ferenc: *Simándi István választott erdélyi püspök pápai kinevezésének ügye*. Bp., 1941.

⁷ A tizenegy választott püspök: Szentandrásy István (1618), Hosszútothy László (1631), Simándi István (1634), Pálfalvy János (1653), Szentgyörgyi Ferenc (1656), Szegedi Ferenc (1660), Szenttamásy Máté (1667), Mokcsay András (1676), Sebestyén András (1679) és Kada István (1685). Életrajzukat bőven ismerteti Temesváry János *Erdély választott püspökei* című munkájában. Szamosújvár, 1913–14.

Lengyelországban végezte tanulmányait. Már huszonkét éves korában felmentéssel pappá szentelték, s utána mint misszionárius járta Erdélyt és Moldovát.

Innen Rómába visszatérve, VIII. Kelemen pápától új megbízatást nyer, hogy 1600-ban Lugos és Karánsebes vidékére menjen. Második missziós útja után Rómában, 1606-ban samandriai püspöki címre felszentelik, és mint apostoli kormányzót Erdélybe küldik. 1608-ban Gyergyószentmiklóson a papsággal és a főbb katolikus nemesekkel egyházkormányzati kérdések fölött kongresszust is tartott. Munkájában megzavarták a kellemetlen események.

Báthory Gábor fejedelem erkölcsi magatartása miatt a nemesek lázongtak és összeesküvést terveztek ellene. A terv nem sikerült és a számonkérés elől elmenekült nemesek nagyobb részt katolikusok voltak. Az Erdélyben tartózkodó Szentandrás apostoli kormányzó — bár semmi köze nem volt az összeesküvéshez — szintén gyanuba esett. A szebeni országgyűlés örökös proscriptioval illette, a besztercei országgyűlés is ekkor mondotta ki, hogy a katolikusoknak püspökük ne legyen.⁸

A sors iróniája, hogy mint samandriai püspök Erdélyben éveket tölthetett s mint erdélyi püspök sem pápai megerősítést nem nyert, sem nem kockáztathatta meg, hogy híveit meglátogassa.

Közben XV. Gergely pápa 1622-ben megalapította a Propaganda Fide, vagyis a Hitterjesztő szent kongregációt és annak joghatósága alá rendelte nemcsak a távoli missziós területeket, hanem a törököktől elfoglalt, vagy protestáns befolyás alatt álló országokat, így Erdélyt is. Ez azt jelentette, hogy míg más területek ügyeit tárgyuk szerint a többi római kongregációk intézték, addig a Propaganda Fidehez tartozó területnek minden kérdését ez a kongregáció vizsgálta meg és a többi kongregációknak csak kész döntéseket küldött, még a püspökök kinevezése kérdésében illetékes Consistoriális kongregációnak is. A Consistoriális kongregáció épen ezért mint hozzá tartozó ügyről a magyar király főkegyúri jogáról vitatkozott ugyan a császári udvarral, de Erdély kérdésében mindig megkérdezte a Propaganda Fide kongregációt és ennek sugalmazásait hajtotta végre.

A Propaganda Fide kongregáció mindjárt a megalakulás után elrendelte, hogy a kinevezett, de meg nem erősített püspökök vagy foglalják el püspöki székhelyüket s akkor pápai megerősítésüket sürgetni fogja, vagy a tridenti zsinat rendelete szerint mondjanak le címükről, mert a Szentszéknak módjában áll missziósok által gondoskodni a hívek lelki szükségéről. Felszólította többek között Szentandrás Istvánt is, hogy vagy menjen a hívek közé, vagy mondjon le erdélyi püspöki címéről. DARKÓ JÁNOS erdélyi misszionárius 1629-ben azt jelentette a Propaganda Fide kongregációnak, hogy Szentandrás addig

⁸ Szentandrás önéletrajzát kiadta Veress Endre: *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*. Bukarest, 1937. IX., 272—3. — Ganchat Patritius O. M. Conv. (*Hierarchia Catholica Medii et Recentioris aevi sive Summum Pontificum S. R. E. Cardinalium, Ecclesiarum Antistitum Series*. Münster, 1935. 381.) munkájában *Cihî* (Csiki) Cecchiус hármias névvel jelöli.

nem megy Erdélybe, amíg Bethlen Gábor fejedelem él, mert nagyon fél tőle. Újabb felszólításra nem került sor, mert a császár áthelyezte a veszprémi püspökségre.⁹

A Consistorialis kongregáció a Propaganda Fidehez hasonlóan az 1626. szeptember 17-én tartott ülésén elvként kimondotta, hogy nem kívánja szaporítani a címzetes püspökök számát és a török hódoltság, valamint a reformáció befolyása alatt lévő területeken szabadon akarja betölteni a püspökségeket, még akkor is, ha egyébként mást illelt meg ott a püspök személyének kiválasztása. Ettől kezdve a Consistorialis kongregáció is nemcsak a királyi főkegyúri jognak túlzó értelmezését és kiterjesztését utasította vissza, hanem elvitatta a császártól azt a jogot, hogy mint magyar király olyan püspökségekre nevezzen ki püspököket, ahol a terület fölött még a polgári joghatóságot se gyakorolhatja. Ennek a kongregációnak döntésével foglalkozott a magyar püspöki kar Pozsonyban 1628-ban Pázmány Péter vezetése alatt, s nagyon aggodott a pásztor nélkül maradt Erdély miatt.

Szentandrásy István áthelyezésekor PÁZMÁNY PÉTER a kedvező alkalmat felhasználva, ajánlatot tett a bécsi nunciushoz, hogy neveztesse ki Erdélybe püspöknek egy egyszerű barátot, aki a maga igénytelenségében megmaradva, zavartalanul gondozhatja a katolikusokat. Akkor nem volt még idő egy ilyen tervet megvizsgálni, de negyven évi próbálkozás után Róma is ezt az utat találta megfelelőnek. Mielőtt még ilyen kérdésről tárgyalni kezdetek volna, a császár kinevezte Szentandrásy utódját, HOSSZUTOTHY LÁSZLÓT az erdélyi püspökségre.¹⁰

Kinevezését szerencsésnek tartotta Pázmány is, mert Hosszutothy mint a császár követe járt Erdélyben és jó összeköttetései voltak az erdélyi nemesekkel. II. Ferdinánd a Szentszéktől a kinevezés után azonnal kérte a püspök megerősítését is. Ciriaco Rocci bécsi nuncius a kánoni vizsgálatot is megtartotta. Az erdélyi egyházmegyére és Hosszutothy személyére vonatkozólag részletesen kikérdezte SENNYEI ISTVÁN váci, PYBER JÁNOS egri püspököket és FERENCZY LŐRINC secretariust. 1632-ben Rómában jártában Pázmány személyesen is megpróbálta a megerősítést elintézni, de nem sikerült. 1633-ban pedig már a császár Hosszutothyt a nagyváradi püspökségre helyezte át és utána 1634-ben az erdélyi püspökségre kinevezte SIMÁNDI ISTVÁN csornói prépostot. A korhoz és divatjához mérten szokatlan az a válogatott dicséret, amit Pázmány Simándiról ír a Propaganda Fide kongregációnak a megerősítés elnyeréséért. Simándi elhatározta, hogy a vértanúság veszélyével is Erdélybe megy, köpeny és tarisznya nélkül, szegényen, apostoli módra.

⁹ A Propaganda Fide kongregáció megalapítása 1622. június 20-án az „Inseruabili” kezdetű pápai bullával történt.

Galla Ferenc: *Marnovics Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai*. Bp., 1940. 74. kk. A Propaganda Fide kongregáció belgrádi székhellyel apostoli kormányzóságot és missziós központot szervezett a dél-magyarországi és erdélyi területek gondozására.

Darkó János misszionárius levele: *Archicium S. Congregationis da Propaganda Fide* (A Propaganda Fide levéltára). Memoriali sorozat 389. köt. 258.

¹⁰ Hanuy Franciscus: *Petri Cardinalis Pázmány Ecclesiae Strigoniensis Archiepiscopi et Regni Hungariae Primatis Epistolae Collectae*. Bp. 1910. II, 123. Pázmány levele a bécsi nunciushoz 1630. május 17-én.

Kérte megerősítését és a szokásos díj elengedését, mivel Simándinak semmije sincs, sőt állandó segítségre fog szorulni Erdélyben is.¹¹

Pázmány azért tudta olyan meggyőzően ajánlani Simándi megerősítését a Propaganda Fide kongregációnak, mert igen jó diplomáciai kapcsolatokat tartott fenn I. Rákóczy György fejedelemmel és lehetségesnek tartotta a pillanatot arra, hogy Erdélybe katolikus püspököt küldjön. Barberini bíboros már meg is ígérte 1634 július 22-én kelt levelében Simándi megerősítését. Simándi maga is bizonyítani akarta tiszta szándékát, Erdélybe ment és a papságot zsinatra hívta össze. Váratlanul történt az a nagy szépséghiba, hogy a papság a Szentszék-től meg nem erősített püspököt nem fogadta el, jelentést tett a fejedelemhez, aki Simándit a besztercei határozatok értelmében kiutasította. Róma pedig a megerősítés helyett teoretikus vitába kezdett a kegyúri jog terjedelmére vonatkozólag. Azt vallotta, hogy a magyar királyokat nem illeti meg az erdélyi püspök kinevezésének joga, még abban az esetben sem, ha Erdély hűbérese, mert Szent István a magyar egyházmegyék fölötti kiváltságait Erdély meghódítása előtt kapta, amint Barónius is bizonyítja. Az 1600. évi kinevezés sem számít, mert az az erdélyi fejedelem előterjesztésére történt. Egyébként is Erdély a missziós területekhez s így a Propaganda Fidehez tartozik, ahol a Szentszék a szabad cselekvést magának tartja fenn.¹²

A Szentszék rossznéven vette Pázmánytól is, hogy a királyi kegyúri jog védelmében a császári udvar szélsőséges álláspontját képviselte.

A Propaganda Fide-kongregáció kérdést intézett a legfőbb erdélyi katolikus nemesekhez, és Kornis Zsigmond, Haller István aláírásával azt a választ kapta, hogy teljesen lehetetlen Erdélybe katolikus püspököt küldeni. Annál szívesebben fogadták Erdélyben a ferences missziós atyákat. Azért a kongregáció főbb gondját az erdélyi missziók megszervezésére fordította, Simándi megerősítését pedig halogatta.¹³

Az erdélyi missziók főnöke, SALINAI ISTVÁN ferences szerzetes, a Szentszék megbízásából és a katolikus nemesek támogatásával a Székelyföldet (Siculia) meglátogatta és e látogatásról Rómába részletes jelentést küldött. Sürgette, hogy minél előbb küldjenek püspököt Erdélybe, vagy erősítsék meg a császártól kinevezett Simándit. A Propaganda Fide titkára, INGOLI, aki különös érdeklődéssel kezelte az erdélyi ügyeket, egy áthidaló megoldást terjesztett a kongregáció elé: nevezék ki Simándit egy más püspöki címre, és úgy küldjék Erdélybe, mint apostoli helytartót. Megkérdezték Simándit is, hogy elfogadná-e, ha egy más püspöki címet adnának neki „in partibus infidelium“, de Si-

¹¹ Hosszútothy kánoni vizsgálata. Vatikáni t. lev.: Viennae Processi nro. 42. Pázmány levele Simándiról a Propaganda Kongregációhoz, Hanuy: i. m. II, 539., Galla: *Mar-novica* 178.

¹² Fraknói: *Oklevéltár* 184—7, 350. A memorandumot Mascambrino János jogász állította össze.

¹³ Propaganda Fide lev.: Acta sorozat 13. köt. 66. a kongregáció 1638. évi március 27-i határozata. Uo. Lettere di Germania sorozat, 82. köt. 197a. Kornis Zsigmond és Haller István levele.

mándi azt válaszolta, hogy ez a császár kinevezése ellen volna, s azért nem fogadhatja el.¹⁴

Simándi István, hogy az erdélyi katolikusokon segítsen, 1638-ban vikáriusává nevezte ki SALINAI ISTVÁNT, akit ebben a tisztségben az erdélyi fejedelem is megerősített. A Propaganda Fide kongregációja, ahová az ügyet Salinai István felterjesztette, elutasította azt mint érvénytelen kinevezést, mivel ez meg nem erősített püspöktől származott.

Simándi később is egész haláláig szorgalmazta pápai megerősítését. Közbejártak érte LŐSY IMRE esztergomi érsek, tekintélyes szerzetesek, de a jóindulaton kívül más eredményt elérni nem tudtak a Szentszéknél.¹⁵

1653-ban, Simándi halála után III. Ferdinánd császár az erdélyi püspökségre a szülőfalujáról nevezett PÁLFALVAY JÁNOST nevezte ki. A kinevezett püspökségében való megerősítéséért nem tett lépéseket, s így nem hozott új szint a vitatkozásokba.

Utána SZENTGYÖRGYI FERENC következett 1656-ban. Kánoni vizsgálatát Scipio Pannocchieschi Ilcuj gróf, bécsi nuncius 1658. március 1-én és 2-án tartotta meg. Kihallgatta az erdélyi származású Istvánffy Bálint nagyszombati papnövéndéket, Szentkirályi Miklós szintén erdélyi származású bécsi pázmánista növéndéket és P. Avanzinus Miklós jezsuita atyát, a bécsi egyetem tanulmányi felügyelőjét, aki Szentgyörgyinek pázmánista kollégája volt.¹⁶

Jóllehet a Szentszék az erdélyi püspökségre vonatkozólag a magyar királyi kegyúri jog kiterjedését is vitatta, mégis inkább a tridenti zsinat határozatainak erejével azt akarta elérni, hogy a kinevezett püspökök foglalják el a püspöki széket és tartózkodjanak a híveik között. Erdélyből, különösen a ferencesek vezérének, Salinai Istvánnak halála után, mind sűrűbben jöttek a panaszos levelek a Propaganda Fide-kongregációhoz és főpásztorért könyörögtek.¹⁷

A kongregáció minden addigi elvi álláspontját elhagyva, levelet írt Szentgyörgyi Ferencnek, mint erdélyi püspöknek, ilyen tartalommal: Könnyű elgondolni azt a súlyos kárt, amely székhelyétől való távollétéből származik azokra a hívekre, akik főpásztori gondjaira vannak bízva, s akiknek nincs ki a bérálás és az egyházirend szentségét ki-

¹⁴ Siculia visitációjának okmányai: Propaganda Fide lev.: Visite e Collegii 16. köt. 248—52. — Kornis Zsigmond, Haller István, Erdély István és Toldalaghi Mihály levele a székeségy papsághoz a visitáció előtt uo. 153. — Az erdélyi nemesség kísérelése Salinai István beszámolójához uo. 256. Aláírta: Ruszkai Kornis Zsigmond, Vesseliény Boldizsár, Haller István, Sulyok István, Toldalaghi Mihály, Mynszenti Gábor, Petki István és Lázár István. Ingoli indítványa uo. Acta 13. köt. 189.

¹⁵ Simándi István levele Salinai Istvánhoz: Prop. Fide lev.: Lettere di Germania, 81. köt. 89. — Salinai István levele a Propaganda Fide kongregációhoz uo. 261. — A kongregáció 1639. július 23-án Salinai István püspöki helynökségét visszautasítja uo. 275b, vö. még Acta 15. köt. 138ab. — Simándi újabb kérése uo. Lettere di Germania 81. köt. 88—9., 83. köt. 224. Uo. Acta 17. köt. 53b. és 366b—367a.

¹⁶ Vatikáni t. lev.: Viennae Processi nro. 111.

¹⁷ Prop. Fide lev.: Scritte riferite Transilvania, Valacchia, Moldavia, 269. köt. 12. az erdélyi főesperesek levele; uo. 80a. Domokos Kázmér ferences szerzetes levele.

szolgáltassa, nincs, aki olyan nehéz helyzetben és annyi hanyagság után lelki vigaszt vigyen. Nem csoda, ha a pásztor után kívánczó híveknek kiáltása egészen idáig jutott. Ismeretes a kongregáció előtt, hogy az erdélyi püspökök helybenlakása akadályokba ütközik, de helyteleníti, hogy meg sem próbálta a híveihez eljutni. Azért figyelmeztetik ismét, hogy mennél hamarább pótolja ezt a hiányt, és a kongregációnak küldjön tapasztalatai alapján részletes jelentést az erdélyi egyházmegye helyzetéről.¹⁸

Még különlegesebb, hogy az esztergomi érseket is utasították, hogy a püspökök feletti jogánál fogva figyelmeztesse az erdélyi püspököt főpásztori kötelességeire. E felszólításra Szentgyörgyi a moldvai miszisionáriusok útján egy rövid levelet küldött Rómába, ebben megígérte, hogy mihamar megkapja a pápai megerősítést, Erdélybe megy.¹⁹

1660-ban Szentgyörgyi Ferenc után az erdélyi püspökségre a császár SZEGEDI FERENCET nevezte ki és megerősítéséért Rómában új diplomáciai csatába kezdett. A császári udvar érveit LEVÁKOVICS MÁRTON szerkesztette; főbb pontjai a következők:

1. Nem vitatható el a kegyúri jog a magyar királytól az erdélyi püspökség esetében különösen azért, mert ez a püspökség egyike a Szent Istvántól alapított püspökségeknek.

2. Nem áll fenn az elidegenítés esete azért, hogy Báthory Zsigmond egyszer püspököt nevezett ki, mert ezt a császár engedélyével tette, amint hogy a császár maga küldötte 1597-ben a kinevezett püspököt, Náprági Demetert is. Egyébként ugyanaz a fejedelem Erdélyről is lemondott a császár javára.

3. A törökök és a protestánsok erőszakkal foglalták el Erdélyt, de amiatt a magyar királyok jogaikról le nem mondhatnak.

4. Magyarország választott püspökei nem olyanok, mint amilyeneket a Szentszék a pogányoktól lakott városok címére nevez ki. A magyar püspököknek az országgyűléseken szavazati joguk van, híveik vannak és igekeznek is amennyire lehet pásztoraik lenni.²⁰

Ezeknek az érveknek a cáfolatát jelenti az az utasítás, amelyet a Consistorialis kongregáció bíboros-titkára 1662. október 7-én a bécsi nunciushoz küldött. Először is rossznéven veszi a Szentszék, hogy a fölösleges vitatkozással eltöltik az időt és a hívek továbbra is pásztor nélkül maradnak. Helyteleníti a választott püspökök magatartását, akik azt hiszik, hogy elég az országgyűléseken résztvenniük és nem is próbálják meg a legelsőrangú kötelességüket, a híveik között való tartózkodást teljesíteni. Kineveznek egy egyszerű bírátot vikáriusnak s többet nem gondolnak a püspökséggel, amelynek csak a nevét viselik.

¹⁸ Szentgyörgyi akkor Esztergomban tartózkodott mint káptalani nagyprépost. Temesváry: *i. m.* 47. — Prop. Fide lev.: Acta 23. köt. 32b. — A kongregáció levele Szentgyörgyhez uo.: Lettere volgari, 42. köt. 172b.—173a.

¹⁹ A kongregáció levele Lippay György esztergomi érsekhez uo.: Lettere volgari 42. köt. 173b. és 190b—191a. — Acta 28. köt. 135b.

²⁰ Fraknoi: *Oklevéltár* 237—41. — Szentgyörgyi kinevezési okmányában III. Ferdinánd külön kitért arra, hogy köteles a püspökséget elfoglalni és főpásztori kötelességeit pontosan ellátni (Vatikáni t. levéltár: Viennae Processi, nro. 111.).

Teszik ezt olyan helyeken is, ahol az ellenséges kormányzat és környezet még inkább megkövetelné, hogy a püspök a hívei között legyen és gondoskodjék azokról a szegény katolikusokról, akik évtizedeken át nem jutottak szentmiséhez és szentségekhez.

Tiltakozott az ellen, hogy a nunciások és más diplomaták esetére hivatkozzanak, akiket a Szentszék már régen megszünt püspökségek címére nevezett ki és a residentia kötelezettsége alól felmentett. A kereszténység szívében, ahol hívek is vannak, nem lehet kinevezni olyan püspököket, akiknek az Egyház eddigi joggyakorlatával és minden szabályával szemben már eleve az a szándékuk, hogy nem fognak a híveik között lakni. A bécsi nunciatura összeegyeztető javaslatot tett mind a császári udvarnál, mind a Szentszéknél. Hogy a császártól kinevezett, vagy bemutatott püspökök a megerősítés után egy év alatt a tridenti zsinat határozata értelmében foglalják el püspökségüket, s ha ezt nem tennék meg, a Szentszék vonja meg tőlük a püspöki jelvevényeket. Az indítványt egyik fél sem fogadta el.²¹

I. Lipót császár Szegedi Ferencet 1663-ban a váci püspökségre helyezte át és az erdélyi püspökségre kinevezte FOLNAY FERENC, samandriai címzetes püspököt. Hogy ez utóbbinak megerősítéséért történtek lépések, arról csak a Propaganda Fide levéltára szolgáltat adatokat.

A nagyszerű diplomáciai munkának elindítója Római Modest ferences szerzetes, aki mint visitator a kongregáció megbízásából Erdélyt bejárta és 1664. október 16-án részletes jelentést tett az erdélyi állapotokról. Igen értékes és színes a bő jelentésnek minden adata. Most csak azt emelhetem ki, hogy minden hiánynak vagy túlkapásnak okát az egyházi kormányzat hiányában látta. Úgy látszik, hogy magával Fólnay Ferencel is találkozott, aki készen mutatkozott Erdélybe menni, ha megkapja a pápai megerősítést. Úgy vélekedett, hogy ha a püspök egyszer Erdélybe bemehetne, a katolikusok meg is védenék és el is tartanák őt. Ugyanakkor kérte Fólnay megerősítését LIPPAY GYÖRGY esztergomi érsek is, hangsúlyozva, hogy semmi értelme és haszna nem lesz, ha Erdélybe még fel nem szentelt püspököt küldenek, megerősítés nélkül. Igérte, mindent el fog követni, hogy Erdélyben eltörölgjék a katolikus püspököt kitiltó törvényeket.²²

A Propaganda Fide kongregáció Római Modest jelentését másolatban elküldötte a bécsi nunciának és az esztergomi érseknek. Mindketten megerősítették a ferences atya adatait. Azt is, hogy csak felszentelt, megerősített és Erdélyben lakó püspök tud segíteni a sokféle

²¹ Vatikáni t. lev.: Nuntiatura di Germania, 33. köt. 28—9, 34.

²² Fraknói: *A magyar királyi kegyúri jog.* 384—8. felsorolt viták nem Fólnay megerősítése érdekében történtek, mert azoknak kelezésekor már Fólnay nem állt.

Római Modest jelentése. Prop. Fide lev.: *Scritte racc. Germaniae missiones* 1622—1680. Az esztergomi érsek leveli no. 244, 249b. — Az érsek az erdélyi törvények miatt életveszélyesnek tartja, hogy oda katolikus püspök bemenjen.

Boros Fortunát: *A protestáns fejedelmek kora.* „Az erdélyi katolicizmus multja és jelene” című kötetben. Dieszszenmárton, 1925. 76. A státus-férfiak éppen 1666-ban próbálkoztak sikertelenül Apafi Mihály fejedelemmel, hogy állítsa vissza a katolikus püspökséget.

bajon. Az egész erdélyi ügyről összefoglaló jelentést adott BARBERINI bíboros, a Propaganda kongregációnak 1666. december 20-án tartott ülésén. Ugyanakkor érkezett az a hír is, hogy Földes Ferenc meghalt. Ezt a szerencsés pillanatot használta fel a Propaganda Fide-kongregáció. Arra kérte nunciusa által a bécsi udvart, hogy ne nevezzenek ki püspököt Erdélybe, mert a kongregáció apostoli helytartót akar küldeni, nem az erdélyi, hanem valamilyen más püspöki címmel. Az 1667. február 8-án tartott gyűlésen a következő tervet készítették elő. Nevezessék ki a császár közbejötté nélkül egy szerzetes címzetes püspöknek azzal, hogy mint püspök is köteles a szerzetes házában lakni. Így nem fog nehezteni a császár, mert nem az erdélyi püspöki címet fogja viselni. Nem veheti rossznéven az erdélyi fejedelem, sőt a török porta sem, mert nem a császártól kinevezett püspököt küldötték Erdélybe. De nem haragudhatnak miatta a protestáns felekezetek sem, mert nem az erdélyi püspök megy Erdélybe és nem fogja a püspökség birtokait visszakövetelni. A tervet elküldötték a bécsi nunciának, PIGNATELLI ANTALNAK és arra kértek választ, hogy vajjon így elfogadnák-e a püspököt az erdélyiek és nem fog-e ellentmondani a császár.²³

A bécsi nuncius gyorsan válaszolt. A legjobbnak tartotta a pillanatot a terv keresztülvitelére, mert a bécsi udvarban senki sem mondott ellent, de különösen, mert nemrég az erdélyiek Bandinus érsek, apostoli visitatort szívesen fogadták és ott a főpapi funkciókat is zavartalanul elvégezhette. A bécsi nuncius nem sokkal később a számításba vehető jelölteket Malomfalvi György, Boldizsár Antal, Domokos Kázmér, Kászoni János erdélyi, valamint Wanovics György és Római Modest külföldi ferences szerzetesek személyében, meg is nevezte.

Csodálatos finom érzékkel írta le RÓMAI MODEST a kongregációnak, hogy milyen legyen az Erdélybe küldendő apostoli helytartó. Rövid jellemzésében a XVII. századi Erdély vallási helyzetére vonatkozólag világos tükörképet adott. Római Modest szerint az apostoli helytartó:

1. Ne mutasson Rómától való nagy függést, s azért ne legyen külföldi. Így kevésbé lesz gyanús a protestánsok előtt.

2. Lakjék a kolostorban, de a Székelyföldön (Siculia), ahol a katolikusok többsége van, mert megtörténhetnék, hogy a törvények tilalmától való félelmükben a saját szerzetestársai vádolnák be, nehogy őket utasítsák ki a püspök miatt.

3. Legyen állandó összeköttetésben az esztergomi érsekkel és Magyarország kancellárjával, hogy szükség esetén legyen, aki megvédje. Epen ezért az apostoli helytartót az esztergomi érsek tetszésének megfelelően kell kiválasztani, de az erdélyi katolikus nemesek beleegyezésével, mert az utóbbiaknak már jogaik vannak a vikáriusok megválasztásában.²⁴

²³ Prop. Fide lev.: Acta 34. köt. 253a—254b., 35. köt. 335a., Scritte riferite. Germania Missiones, I. köt. 2—4ab.; Acta, 36. köt. 33.

²⁴ Utal az 1642. évi gyulafehérvári országgyűlés határozataira és arra a jogilag lehetetlen gyakorlatra, hogy a katolikus státus előterjesztésére Erdély protestáns fejedelme kinevezte a püspöki helynököt, amikor joghatósággal bíró, megerősített püspök nem is volt. ErdOrszEml. X, 290—4.

4. Járjon Erdélyben egyszerűen, mint magánszemély, hogy a püspöki rangjával ne állítsa kényes helyzetek elé a nemeseket és feltűnés nélkül fogadassák be magukhoz.

5. Csak a lelki joghatóságot gyakorolja és meg se próbálja a püspöki birtokok visszaszerzését, nehogy miatta elűzzék Erdélyből.

6. Ne legyen más szerzetes rendhez tartozó, mint akik Erdélyben is vannak, vagyis ferences, nehogy ez is ok legyen az ellenkezésre.

7. Külföldön és teljesen titokban szenteljék püspökké. Egy ideig ne is gyakorolja püspöki jogait, hogy ne tudjanak rangjáról a protestánsok és ne akadályozzák meg Erdélybe való belépését.

8. Adjanak neki legalább az elinduláshoz pénzbeli segítséget is a legszükségesebb kiadásokra.²⁵

Amikor minden készen állt a megoldásra, váratlanul I. Lipót császár kinevezte az erdélyi püspökségre SZENTTAMÁSY MÁTÉ csornói prépostot és megerősítéséért új memorandumot küldött a Szentszéknek.

A memorandum pontjai választ adnak a Szentszék azon előbbi ellenvetéseire, hogy Erdély a magyar koronától egészen különvált. Inkább a török uralkodik fölötté, mint a magyar király. Ez a szétválás nem erőszakos török beavatkozásra történt, hanem az I. Ferdinánd és Szapolyai János megegyezése alapján.

Legelső felelet: Erdély valóságos adófizetője a portának; ebből világosan látszik, hogy nem jószántukból tartanak a törökkel.

Másodszor: az apostoli királyok a polgári joghatóságot egyidőre átengedhették az erdélyieknek, vagy a töröknek, de nem a lelki, apostoli jogaikat. Fenntartották mindig maguknak a) az erdélyi püspöki szék betöltését; b) a kinevezett püspököknek megfelelő javadalomról, apátságokról, prépostságokról gondoskodtak; c) az erdélyi püspöki szék betöltésekor elsősorban mindig erdélyieket vettek figyelembe (Szentandrassy, Simándi, Pálfalvay, Szentgyörgyi, Szenttamásy) és rendszeren a leleszi prépostságot adták nekik, hogy Erdély közelében legyenek; d) gyakran követségbe is küldötték őket az erdélyi fejedelemhez.²⁶

Harmadszor: Az esztergomi érsek is gyakorolta a joghatóságot az erdélyi püspökség fölött. A zsinatokra meghívta az erdélyi választott püspököket. Általános helytartókat is küldött Erdélybe. Szerzetes és világi papokról gondoskodott és ellátta őket ajánló levelekkel. Pázmány bíboros a tőle alapított bécsi szemináriumban az erdélyi növendékek számára különleges kedvezményeket biztosított, ha megígérik, hogy felszentelés után Erdélybe visszamennek.²⁷

Negyedszer: Erdély nemzetiségében és nyelvében egy Magyarországgal. Csak onnan várhatja, hogy magyar papok utánpótlásáról

²⁵ Propaganda Fide lev.: Acta, 36. köt. 127ab.; uo. 236—8.

²⁶ Uo. 37. köt. 7b.—8b. A memorandum Fraknoi: *Oklevéltár* 264—77. Az erdélyi fejedelemtől követségben jártak: Náprági Demeter, Hosszutothy László és Szentgyörgyi Ferenc választott püspökök.

²⁷ Az esztergomi érsek vikáriusoknak kinevezte: Sükösd Jánost (1654—1659), László Jánost (1659—1669), ajánló levelet adott Domokos Kázmérnak is.

gondoskodni fognak. Ha a császártól kinevezett püspökök Erdélyben nem is lakhatnak, helyettesek révén tudnak gondoskodni a híveikről.

Végül a magyar királyok háromszor visszaszerezték Erdélyt, 1551-ben és 1601-ben fegyverrel, 1598-ban pedig megegyezéssel.²⁸

A memorandum a Consistoriális kongregációhoz került s ott el is rekedt anélkül, hogy foglalkoztak volna vele. A Propaganda Fide-kongregáció pedig tovább folytatta diplomáciai ügyességeit. Bécsben 1665—1667 márciusáig GIULIO SPINOLA érsek volt a nuncius, az erdélyi ügyek nagy barátja és római szakreferense. Közbenjárására a császári udvar beleegyezett abba, hogy a Szentszék még Szenttamásy Máté életében apostoli helytartót küldjön Erdélybe. A császár levelében ilyen feladatra DOMOKOS KÁZMÉR erdélyi ferences atya személyét találta alkalmasnak, ami ismét Spinola nuncius sugalmazására vall, mert atyailag szerette ezt a nagyszerű barátot.²⁹

Spinola mint bíboros tért vissza Rómába, s attól kezdve minden úgy történt, mint Római Modest előbb ismertetett javaslatában megrajzolta. Domokos Kázmér sürgősen Rómába hívták. Közben 1668. május 7-én a kongregáció döntött DOMOKOS KÁZMÉR apostoli helytartói kinevezéséről, s ezt a döntést IX. Kelemen pápa június 9-én megerősítette. Domokos Kázmér kívánságára nem bullát, hanem brevet állítottak ki a corno püspöki címre. Spinola bíboros sürgette az ügyet, hogy még a nyári melegek beállta előtt elhagyhassa Domokos Kázmér Rómát. Püspökké szentelése a Szent Péter kápolnában történt június 17-én, a szentelést Spinola bíboros végezte. Ellátták pénzzel és az esztergomi érsekhez küldötték. Az esztergomi érsek ajánlólevelével jött Erdélybe. A diplomáciai összemunkálkodásban sehol hiba nem történt. Az erdélyi státusz-férfiak szerzett joguknál fogva bemutatták a fejedelemnek és kineveztették az erdélyi törvények szerint általános helytartónak. Hogy Domokos Kázmér felszentelt püspök, csak később derült ki, amikor papokat szentelt. Rómában való püspökké szentelését annyira sikerült napjainkig titokban tartani, hogy KARÁCSONYI JÁNossal, a ferencesek történetének klasszikus írójával a történészek úgy tudták, hogy Szelepcsényi György esztergomi érsek szentelte püspökké.³⁰

Domokos Kázmér 1669. március 12-én kelt levelében jelentette a kongregációnak, hogy az országgyűlés alkalmával elfogadta a fejedelem és két katolikus nemes által hivatalába bevezettette. A Domokos Kázmérnak írt válaszból kitűnik, hogy Spinola bíboros maga vitte a leveleket a pápához, s hogy a pápa örvendezve olvasta a jó híreket és

²⁸ Báthory Zsigmond lemondott Rudolf császár javára.

²⁹ Prop. Fide lev.: Acta, 37. köt. 64ab. Uo. Scritte riferitee. Germaniae Missiones. I, 4ab.

³⁰ Prop. Fide lev.: Acta, 36. köt. 127.; Vatikáni t. lev.: Secr. Brevium, 1404. köt. 106a.; 1668. május 22-én még nem volt Rómában Domokos Kázmér, mert akkor még a Propaganda kongregáció a breve elküldését szorgalmazta a breve hivatalnál. Prop. Fide lev.: Lettere volgari, 47. köt. 309.; Június 12—18. Rómában elkészítették Domokos Kázmér brevét a corno püspöki címre, 17-én felszentelték, 18-án az erdélyi apostoli helytartói kinevezése is megtörtént és 120 scudóval, kísérvél engedték útra. I. Prop. Fide lev.: Lettere volgari, 47. köt. 311a—312b.; Vatikáni t. lev.: Secr. Brevium, 1404. köt. 105.

Karácsonyi János: *Szent Ferenc rendjének története Magyarországon*. II, 240.

megáldotta az erdélyieket, akik annyi szeretettel fogadták az apostoli helytartót.³¹

Még Domokos Kázmér helytartóságának ideje alatt, 1676-ban, kinevezte a császár Szenttamásy Máté utódját, **MOKCSAY ANDRÁST** erdélyi püspöknek, és szorgalmasan kérte megerősítését.

Már évtizedekkel előbb mutatkozott némi különbség a Consistoriális kongregáció és a Propaganda-kongregáció felfogásában Erdélyt illetően, mert az első a bécsi udvar jelentéseiből ismerte az ügyeket, az utóbbi pedig közvetlen kapcsolatokat tartott az erdélyiekkel. Állandó levelezésben állott nemcsak a szerzetesekkel, de a státus-férfiakkal is. Épen ezért Mokesay András kinevezésekor külön figyelmeztette a Propaganda-kongregációt a Consistoriális kongregációt, hogy az erdélyi ügyekben tudta nélkül semmit se tegyen.³² Mokesay utódja **SEBESTYÉN ANDRÁS**, szintén kérte a nunciustól megerősítésének kieszközölését azon a címen, hogy jó ismeretségben van az erdélyi fejedelemmel, Apafi Mihállyal és nem lesz akadálya annak, hogy Erdélybe mehessen. Megerősítést azonban mégsem kapott.³³

Domokos Kázmér még életében kérte a Propaganda-kongregációtól, hogy neveztesse ki utódjául **KÁJONI JÁNOS** ferences szerzetest. Amikor ez Rómában megtörtént, a botrány az erdélyi katolikusok részéről esett meg. Mivel már Domokos Kázmér püspöki rangjával bajuk volt a nemeseknek az országgyűlés előtt, nem merték elfogadni Rómától a megkérdésük nélkül kinevezett második püspököt, hanem **SZEBELÉBY BERTALAN** világi papot megválasztották és a fejedelemmel kinevezették általános helytartónak. Esztendőig tartott Rómában a vita, hogy milyen címen választanak az erdélyi nemesek püspöki helytartót, milyen címen nevezi ki a másvallású fejedelem, és igen bő irodalmat hagyott maga után a Propaganda levéltárában ez a vitatkozás. A kérdést nem az elvek döntötték el, hanem az idő.³⁴

Ugyanis a császári seregek 1685-ben már átlépték Erdély határát. Ugyanabban az évben a császár kinevezte **KADA ISTVÁNT** erdélyi püspöknek és megerősítéséért új memorandumot és kézenfekvőbb érveket küldött Rómába.

Főbb pontjai: 1. Az erdélyi püspökséget Szent István magyar király alapította. 2. A magyar királyok joghatóságukat Erdély fölött mindig gyakorolták, de nem gyakorolták ezt az erdélyi fejedelmek, s nem is gyakorolhatták, mivel a katolikus hittől elszakadtak. 3. A császár seregei győzedelmesen haladnak előre Erdélyben és az erdélyiek lemondottak a török protektorátusról. 4. Így a császárnak és az esztergomi érseknek megvan a módja, hogy visszaállítsa a püspökséget.

³¹ Domokos Kázmér 1668. szeptember 1-én még Bécsben volt. Az országgyűlés, amelyről első levelében említést tesz Gyulafehérváron 1669. január 25-én kezdődött. ErdOrszEml. XIV, 53—8.

Domokos Kázmér levelei a kongregációhoz: Prop. Fide lev.: Scritte riferite Ungheria Transilvania. I, 509.; 510b—511b. Spinola válasza 1669. november 8.

³² Prop. Fide lev.: Acta, 47. köt. 122ab.

³³ Vatikáni t. lev.: Archivio della Nuntiatura di Vienna, 149. köt. 150—1. Sebestyén András levele Opizio Pallavicino efezusi érsek, bécsi nunciushoz.

³⁴ Prop. Fide lev.: Acta, 46. köt. 167. és 48. köt. 230.

5. Hogy Kada Istvánt apostoli helytartónak nevezzék ki, sem nem elég, sem nem szükséges. Most már nincs akadálya, hogy Erdélyben székeljen.³⁵

Rómában nem tartották olyan természetesnek, mint Bécsben, hogy a császári seregek bevonulásával egyszerre minden megváltozik Erdélyben. Kada István ügyét is a Propaganda Fide-kongregációra bízta, és a bécsi nunciustól felvilágosításokat kértek. A kongregáció pedig azt sugalmazta, hogy Kada Istvánnak, mint erdélyi püspöknek megerősítését a császár ne kérje, hanem apostoli helytartónak terjessze elő. Alig egy esztendő alatt sikerült az érdekeket összeegyeztetni és Kada Istvánnak apostoli helytartóvá való kinevezése 1689. évi június 27-én megtörtént. Kolonitz Lipót szentelte püspökké Bécsben. Róma óvatosságát igazolta az a tény, hogy Kada István még a helytartóság címén se mehetett Erdélybe. Az esztergomi érseknek lett segéd-püspöke.³⁶

Kinevezésével mégis történt egy fontos jogi esemény. Vikáriusul kiválasztotta a státus-férfiaktól már megválasztott SZEDELÉBY BERTALANT s ettől az időtől kezdve, ha nem is lakhattak még Erdélyben egészen 1716-ig a katolikus püspökök, helyetteseiknek rendes egyházi joghatóságuk volt, tekintéllyel parancsolhattak és biztos kézzel kormányozták az egyházmegyét.

A XVII. századi nagy vitának még csupán egy érdekes pontja van. Amikor már Erdélynek Magyarországgal való egyesülése biztosnak látszott és a török az ország legszélső gyepűiről is megszaladt, sok egyezkedés után a császár elérkezettnek látta az időt, hogy 1696. január 19-én ILYÉS ANDRÁS személyében kinevezze az erdélyi püspököt. Kánoni vizsgálat után a Consistoriális kongregáció 1696. szeptember 13-án tárgyalta az ügyet. Még egyszer előkerült a vitakozásnak minden régi anyaga, de mindent megfontolva, elfogadták Ilyés András jelölését a császárnak, mint Erdély fejedelmének részéről. Miután a javadalma körüli nehézségeket megoldották és a császár is elfogadta, hogy nem mint magyar király, hanem mint Erdély fejedelme jelöli Ilyés Andrást, 1697. január 14-én fenti értelemben megtörtént a kinevezése.³⁷

Az újonnan kinevezett püspök az akkori Erdély számára túlméretezett nagy pompával vonult be Kolozsvárra, Gyulafehérvárra és Nagyszombatba. Utána Csíkbán zsinatot tartott. Amikor a legnagyobb biztonságban gondolta magát, a Lipót-féle diplomára való hivatkozással, amely a katolikusok részére csak apostoli vikáriust és nem püspököt engedélyez, valamint a még érvényben lévő erdélyi törvények alapján a guberniummal kiutasíttatják Erdélyből. A békesség kedvéért Kolo-

³⁵ Kada István kinevezésének ügyét a Consistoriális kongregáció csak 1688. június 22-i gyűlésén tárgyalta. Vatikáni t. lev.: Acta Congregationis Consistorialis 1688—89. 453. kk.

³⁶ Vatikáni t. lev.: Acta Congregationis Consistorialis 1688—89. 452b.; Prop. Fide lev.: Acta, 58. köt. 229b—30. 74. köt. 296b—297a.

³⁷ Vatikáni t. lev.: Processi Consistoriali, 91. köt. 248—79. Kánoni vizsgálatát Bécsben, Franciscus Maria de Abbatibus, a nunciatura auditora vezette le 1696. március 26-án.; no.: Acta Congregationis Consistorialis, 1696. 362a—368a.; no.: Acta Camerarii 24. köt. 162.

nitz esztergomi érsek tanácsára a kiutasítást elfogadta. Erdélyből kivonult, de maga helyett teljes joghatósággal vikáriust hagyott.³⁸

A Szentszék Ilyés András utódjának, MÁRTONFFY Györgynek kinevezésekor már a királyi főkegyúri jogot sem vitatta és Mártonffyt 1714. augusztus 20-án a császárnak mint magyar királynak kinevezésére erdélyi püspökségében megerősítette. Ezúttal nem hiába, mert Mártonffy 1716-ban véglegesen bevonult Erdélybe és püspöki székét elfoglalta.³⁹

Amint az előadott vitát nem annyira a jog, mint az idő és körülményei indították el és közben is csak a kibúvókat kereste a jog, úgy az idő tette a pontot is az évszázadon át kavargó kérdésre.

Az évszázadon át tartó vitatkozás levéltári kincseit látva, elcsodálkozik a kutató, hogy milyen elaprózott kicsi részletekig ismert minket Róma. Örömmel dédelgeti a bölcsek státusz-férfiak leveleit, azt is amit széljegyzet, vagy hátratként reájegyeztek. De őrzi a szép fogalmazványokat is azokról a levelekről, amelyeket Rómából Erdélybe küldöttek. A tökéletesen összefoglalt jelentéseket, amelyeket olyan kicsi dolgokról, mint 40—50 székely gyermeknek iskolasegélye, a bíborosoknak gyűlésre előkészítettek. Idegenek kínládását afőlött, hogy honnan vegyenek elő nekünk magyar papokat, barátokat. Azt a végtelen nagy figyelmet, hogy segíteni akarásukkal el ne rontsák közöttünk a békét. A kutató szilárdabbnak érzi a római bizonyítékokban Erdélynek magyar igazságát és megtisztultabban látja a küzdelmeiben is annyira szép erdélyi történelmet. Nem csodálkozik azon, hogy ennyiféle ellentét mellett is megvolt az erdélyi egység. Bőven kellett áldozatot hozni érte, de volt az áldozathoz józan ész, példás önuralom és gazdag szív. Rómában is, Erdélyben is.

³⁸ Erdélyi útjáról 1. Prop. Fide lev.: Scritte riferite Ungheria, Transilvania III. 1696—1707, 42a—43a.

³⁹ Vatikáni t. levéltár: Acta Camerarii 26. köt. 188a.

Erdélyi Tudományos Füzetek

Megindította György Lajos

Szerkeszti Szabó T. Attila

Az EME kiadása

12. **György Lajos:** Két dialógus régi magyar irodalmunkban (1 hasonmással) — 2.—
14. **Ferenecz Miklós:** Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1926. év — 1.50
17. **György Lajos:** Egy állítólagos Pancsantatra származék irodalmunkban — 1.50
20. **Szabó T. Attila:** Az Erdélyi Múzeum-Egylet XVI—XIX. századi kéziratok énekeskönyvei — 1.50
22. **György Lajos:** A francia hellénizmus hullámai az erdélyi magyar szellemi életben — 1.50
23. **Kántor Lajos:** Az Erdélyi Múzeum-Egylet problémái — 1.50
26. **Papp Ferenc:** Gyulai Pál id. Bethlen János gr. körében — 1.50
28. **Bíró Vencel:** Püspökjelölés az erdélyi róm. kath. egyházmegyében — 1.50
31. **Ferenecz Miklós:** Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1929. év — 1.50
33. **Rajka László:** Jókai „Törökvilág Magyarországon” c. regénye — 1.50
36. **Szabó T. Attila:** Az Erdélyi Múzeum Vadadi Hegedüs-kódexe — 1.50
37. **Kántor Lajos:** Hidvégi gróf Mikó Imre szövege 1856-ban az Erdélyi Múzeum és az Erdélyi Múzeum-Egylet megalakítása érdekében — 1.50
42. **Kristóf György:** Báro Eötvös József utazásai Erdélyben — 2.50
46. **Varga Béla:** Az individualitás kérdése — 2.50
52. **Ferenecz Miklós:** Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1931. év — 1.50
54. **György Lajos:** Magyar anekdotáink Naszreddin-kapcsolatai — 1.50
55. **Verecs Endre:** Gróf Kemény József (1795—1855) (12 képpel) — 4.—
57. **Tavaszy Sándor:** A lét és valóság — 2.—
58. **Szabó T. Attila:** Adatok Nagyenyed XVI—XX. századi helyeinek ismertetéhez (1 térképvázlattal) — 2.—
60. **Verecs Endre:** A történetíró Báthory István király (3 képpel) — 2.50
63. **Bíró József:** A kolozsvári Bánffy-palota és tervező mestere, Johann Eberhard Blummann (7 képpel) — 2.—
65. **Jancsó Elemér:** Az irodalomtörténet-írás legújabb irányai — 1.50
76. **Juhász Kálmán:** Műveltségi állapotok a Temesközben a török világban — 1.20
79. **Valentiny Antal:** Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1934. év — 2.—
81. **György Lajos:** Anyanyelvünk védelme — 1.20
82. **Grandpierre Edit:** A kolozsvári Szent Mihály-templom története (34 képpel) — 2.50
88. **Rass Károly:** A mi regényirodalmunk — 2.—
89. **Valentiny Antal:** Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1935. év — 1.20
90. **Monoki István:** Romániában az 1935. évben megjelent román-magyar és magyar időségi sajtótermékek címjegyzéke — 2.—
92. **Jancsó Elemér:** Nyelv és társadalom — 1.50
95. **Valentiny Antal:** Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1936. év — 2.—
96. **Kántor Lajos:** Czegei gróf Wass Ottília, az Erdélyi Múzeum-Egylet nagy jótévedője (4 képpel) — 2.—
98. **Lakatos István:** A román zene fejlődéstörténete (5 képpel) — 2.—
100. **György Lajos:** Dr. Bitay Árpád életrajzi adatai és tudományos munkássága (1 képpel) — 1.20
101. **Szabó T. Attila:** Dés helynevei (2 térképvázlattal) — 2.—
102. **Valentiny Antal:** Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1937. év — 2.—
104. **Szabó T. Attila:** Bábonny története és települése (68 képpel) — 4.—
105. **György Lajos:** Az „Erdélyi Múzeum” története (1874—1937) — 2.—
106. **Fábián Béla:** Nagykezd helynevei — 1.—
112. **Valentiny Antal:** Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1938. év — 2.—
114. **Szabó T. Attila:** A kalotaszegi nagybirtokok jobbágyosságának szolgáltatása és adózása (1640—1690) — 2.—
115. **Nagy Géza:** Geleji Katona István személyisége levelei alapján — 1.20
116. **Kántor Lajos:** Párhuzam az Erdélyi Múzeum-Egylet és az Astra megalakulásában és korai működésében — 1.50
118. **Imre Lajos:** A közművelődés mint társadalmi feladat — 1.—
119. **Balogh Artúr:** A Nemzetek Szövetsége húsz évi működésének mérlege — 1.20
120. **György Lajos:** A magyar nábob — 1.50
121. **K. Sebestyén József:** A Cenck-hegyi Brassovia vár temploma (11 képpel) — 1.50
122. **Valentiny Antal:** Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1939. év — 2.—
123. **Szabó T. Attila:** Újabb adatok és pótlások kéziratok énekeskönyveink és verses kézirataink könyvészetéhez — 1.50
124. **Ady László:** Magyarokpus helynevei (1 térképvázlattal) — 2.—
125. **Nyárády E. Gyula:** Kolozsvár környékének mocsárvilága (12 képpel és térképpel) — 2.50
126. **K. Sebestyén József:** Régi székelnyépi eredetű emlékeink (20 képpel) — 1.80
127. **Bíró Vencel:** Gr. Baththány Ignác (1741—1798) (1 képpel) — 1.—
129. **Ferenecz István:** Régészeti megfigyelések a limes dacicus északnyugati szakaszán (12 képpel) — 4.—
130. **Hereepe János:** A dési református iskola XVII. és XVIII. századbeli igazgatói és tanítói — 2.50
132. **Tóth Zoltán:** Iorga Miklós és a székelnyéki román származásának tana — 2.—
133. **Jakó Zsigmond:** Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának múltja és feladatai — 2.—
136. **Balogh Ödön:** Néprajzi jegyzetek a csügségi magyarokról — 2.50
138. **Imreh Barna:** Mezőbánd helynevei — 3.—
139. **Mikó Imre:** A törvényhozói összeférhetetlenség — 2.—
141. **Entz Géza:** A dési református templom (20 képpel) — 2.50
142. **Tolnai Gábor:** Gróf Lázár János, a Voltairne-fordító — 1.—
143. **Hereepe János:** Könyvészeti tanulmányok (2 képpel) — 5.—
144. **Nagy Géza:** Társadalmi ellentétek a régi erdélyi református egyházban — 1.50
147. **Szabó T. Attila:** Dés települése és lakossága — 2.—
149. **Németh Gyula:** Körösi Csoma Sándor lelki alkata és fejlődése (1 képpel) — 2.50
150. **Entz Géza:** Szolnok-Doboka középkori műemlékei (9 képpel) — 3.—
154. **Vita Zsigmond:** Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1940-ben és 1941-ben — 1.50
156. **Gazda Ferenc:** Gr. Kemény József és Mike Sándor levelezése — 2.50
157. **Makkai László:** Az erdélyi románok a középkori magyar oklevelekben — 2.—

158. Vita Zsigmond: A Bethlen kollégiumi színjátszás a XVII. és XVIII. században — — — — —	1.50
159. Palotay Gertrud—Szabó T. Attila: Mezőségi magyar himzések (137 képpel) — — — — —	12.—
160. Mikó Imre: A magyar államnyelv kérdése a magyar országgyűlés előtt — — — — —	2.50
161. Borbély Andor: Erdélyi városok képeskönyve (22 képpel) — — — — —	8.—
162. Entz Géza: A középkori székely művészet kérdései (16 képpel) — — — — —	3.—
163. Cs. Bogáts Dénes: Háromszéki oklevél-szójegyzék — — — — —	12.—
165. Ferenczi István: Csikkarcfalvi régiségek — — — — —	1.50
166. Herepei János: Scholabeli állapotok Apáczai Kolozsvárra jövétele előtt (4 képpel) — — — — —	2.50
167. László Gyula: Erdély településtörténetének vázlata Szent István koráig (4 színes térképvázlattal) — — — — —	3.—
168. Nagy Jenő: Lakodalom a kalotaszegi Magyarvákon — — — — —	2.—
169. Mozsolics Amália: A magyarországi bronzkor kronológiájáról — — — — —	4.—
170. Vita Zsigmond: A nagyenyedi Bethlen-kollégium ifjúságának irodalmi törekvései a reform-korszak kezdetén — — — — —	2.50
171. Mikees László: A moldvai katolikusok 1646–7. évi összeírása (6 térképvázlattal) — — — — —	12.—
172. Jakab Antal: Az erdélyi római katolikus püspöki szék betöltésének vitája a XVII. században — — — — —	2.50
173. Kristóf György: Reményik Sándor — — — — —	2.—
174. Makkai Ernő: Sipos Pál és Kazinczy Ferenc — — — — —	3.—
175. Méri István: Középkori teinétóink feltárásmódjáról (8 képpel) — — — — —	4.—
176. Nagy Jenő: Család-, gúny- és ragadványnevek a kalotaszegi Magyarvákon — — — — —	2.—
177. Zsákó Gyula: Egy XVIII. századi torockói napló (2 képpel) — — — — —	2.50
178. Vita Zsigmond: Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1942-ben — — — — —	2.—
179. Palotay Gertrud: A szolnokdobokai Szék magyar himzései (71 képpel) — — — — —	12.—
180. Márton Gyula: Ördöngösfűzes helynevei (1 térképvázlattal) — — — — —	3.50

Megrendelhetők a kiadóhivatalban: Kolozsvár, Király-utca 14.

A felsorolásból kihagyott számok elfogytak.